

Uno Cygnaeuksen ja Aukusti Salon pikkulapsipedagogisten aatteiden perintö nykykoululle

Vuosituhanne alussa suomalaisen perusopetuksen perustana ja arvopohjana on maan oma kulttuuri, joka on kehittynyt vuorovaikutuksessa alkuperäisen, pohjoismaisen ja eurooppalaisen kulttuurin kanssa. Opetus nykyisessä peruskoulussa rakentuu näin vuosisatoja vanhalle perinnölle, jonka merkittäviin kartuttajiin kuuluu kansakoulun arkkitehtina toiminut Uno Cygnaeus. Cygnaeuksen monipuolinen vaikutus kansakoulumme syntyyn ja sisältöön on tunnettua, mutta hänen pikkulapsipedagogiset aatteensa ovat uponneet lähes tyystin miehen lukuisien muiden, käytännössä paremmin versomaan päässeiden kasvatusnäkemystensä alle. Jälkipolville on erheellisesti saatanut syntyä käsitys, ettei Cygnaeus olisi ollut lainkaan kiinnostunut pikkulasten opetuksesta muutoin kuin kodin antamana. Onpa Cygnaeusta syytetty siitäkkin, että maaseudun alkuopetus jäi vuoden 1866 kansakouluasetuksesta kokonaan pois. Aukusti Salo on oikonut näitä arvosteluja ja syytteitä vuonna 1939 valmistuneessa väitöskirjassaan ”Pikkulasten kasvatus Uno Cygnaeuksen kansansivistysjärjestelmässä”. Tässä kirjoituksessa tarkastellaan Cygnaeuksen ja myös Salon aatteiden perintöä nykypäivän esi- ja alkuopetukselle.

Cygnaeuksen pikkulapsipedagogisten ajatusrakennelmien muodostuminen ennen vuotta 1858

Vuosina 1837–1845 Uno Cygnaeus oli pappina ensin Viipurissa ja sitten yksinäisellä Tyynenmeren saarella, Sitkassa.

Näinä vuosina hänen aateperustansa sai käytännössä kasteensa ja ajatuksensa versomisaikaa. Cygnaeusta pidettiin persoonana, jolla oli “paljon mielikuvituksen ajatuslentoa”. Ensimmäisen julkisen kasvatusta koskevan esityksensä Cygnaeus piti Mikkelinpäivänä 1838, jolloin hänen saarnansa aihe käsitteli pikkulasta ja tämän kasvatusta. Salon mukaan koko saarna henki Cygnaeuksen harrasta kiinnostusta lapsen elämää kohtaan ja lämmintä intomielisyyttä, mikä viittasi siihen, että asia oli puhujan sydäntä lähellä. Cygnaeukselle merkitsi ihmisyyden jalostamisaatteessa varsin paljon erityisesti Goethe. Kasvattajan tehtävänä oli pyrkiä kaikin tavoin kehittämään lapsissa näissä itsessään säilytettyjä jalostamisen siemeniä. Kasvavan sukupolven parantaminen ja jalostaminen eivät tapahtuneet ainoastaan opin, vaan kasvattajan elävän teon avulla. “Hyvät ja huonot vaikutelmat tehoavat yhtäläisesti juuri varhaislapsuudessa”, Cygnaeus valisti. Cygnaeuksen Mikkelinpäivän saarna sisälsi paljon myös uskonnollista moralismia, ja siinä teroitettiin järjen viljelyn tärkeyttä kasvatuksessa. Saarnaan löi oman leimansa puhujan oma tunneherkkyys. Se oli “kaunopuheisesti tulkittu viehkeä lapsuuden ylistyshymni”. (Salo 1939, 38–45, 60.)

Sitkassa vietetty viisivuotiskausi oli Cygnaeuksen persoonalliselle kehitykselle erittäin tärkeä. Suurenmoisen elämäntoulu tarjosi vilkas kasvattipoikansa Kola, jonka kanssa kasvatti-isä leikki paljon. Sitkassa Cygnaeus ohjasi ja opetti muitakin lapsia ja samalla oppi, että lasten opetus vaati “maailman suurinta kärsivällisyyttä”. Naiskasvatuksen ongelma, johon Cygnaeuksen pikkulapsipedagogiikka myöhemmin liittyi kiinteästi, kirkastui Sitkassa. Kristillinen rakkaus seestyi Cygnaeuksen mielessä, ja mies palasi kotiin “pää ja sydän täynnä kaikenlaisia puolikypsiä mietiskelyjä, jopa liberaalisiakin”. Cygnaeuksen käsitykset lapsesta olivat monin kohdin läheisiä Rousseauin ajatuksille, eivätkä käsitykset jääneet yksipuolisesti rationalistisiksi. Syvällistä kiintymystä lap-

siin osoittaa sekin, että Cygnaeus huolehti isällisesti sisarensa tytärten kasvatuksesta ja koulutuksesta. Cygnaeuksen mielilauseena olivat Fröbelin tunnussanat: “Kommt, lasst uns Kindern leben!” ja hänen elämäntyönsä alkuvoimana toimi sama, mikä hänen suurilla oppi-isillään Pestalozzilla ja Fröbelillä: rakkaus lapsiin. (Salo 1939, 49, 57–67.)

Sitkan jälkeen Cygnaeus toimi yli 12 vuotta pappina ja opettajana Pietarissa. Kotimaahan Cygnaeus oli kiinteässä yhteydessä ja pyrki pitämään seurakuntalaisensakin Suomi-tietoisina levittämällä heille suomalaisia sanomalehtiä. Pietarissa “suurkaupungin houkutukset ja paheet vetivät Moolokin kitaansa” onneansa koettelemaan saapuneita nuoria. Työpajoissa ahersi paljon suomalaislapsiakin, joita myös kaduilla oli kerjäläisinä. Näiden lasten parissa toimiessa Cygnaeukselle selvisi elämänsä suurin aate: kansansivistyksen välttämättömyys. Lasten tuli antaa käydä koulua. (Salo 1939, 158–163.)

Vielä 1850-luvun alussa Cygnaeus näki kouluelämän uudistamisen tapahtuvaksi Skandinavian esimerkin mukaisesti, mutta saatuaan herätteitä saksalaisesta ja sveitsiläisestä pedagogiikasta, nämä muodostuivat “kevätkylvöksi”. Pietarissa Cygnaeus toimi uskonnonopettajana monissa eturivin kouluissa ja pääsi mukaan huomattavien pedagogien piireihin. Paulson ja Böhmer olivat näistä Cygnaeukselle merkittävimmät. Saksalaisvenäläisen Paulsonin harrastukset kohdistuivat lähinnä alkuopetukseen ja ruumiinkasvatukseen. Pietarissa avautui mahdollisuus perehtyä kaikkeen ulkomaiseen pedagogiseen kirjallisuuteen. Etenkin pestalozzilaista pedagogiikkaa, Fröbeliä ja Diesterwegiä Cygnaeus tutkiskeli. Omassa kirkkokoulussaan ja muuallakin opetuksessaan Cygnaeus pyrki hyödyntämään saamiaan aatteita. Syksyllä 1857 Pietarissa aloitti Cygnaeuksen vaikutuksesta pikkulastenkoulu eli alkeisluokka, jossa lukemista opetettiin analyyttis-synteettisellä havainto-opetusmenetelmällä. (Salo 1939, 158–181; Nurmi 1988, 45–47.)

Pietarissa suomalaislasten kielitaito oli niukkaa. Tästä Cygnaeus oivalsi, miten perin haitallista, ajattelematonta ja sydämetöntä oli aloittaa äidinkielen opiskelu koneellisella lukemisen opetuksella. Luonnotonta olivat hänestä kirjainluku-metodi ja Lancasterin metodi lukutauluineen. Hyödyttömänä Cygnaeus piti uskonnonopetuksessa “pöytärukousten, aapisen ja katkismuksen papukajamaista löpöttämistä”. Oman koulunsa pahimmaksi virheeksi Cygnaeus näki sen, että havainto-opetus oli siellä kokonaan laiminlyöty. Tämä perusvirhe ehkäisi lasten edistymisen koulussa. Epäkohdan poistamiseksi Cygnaeus ryhtyi syksyllä 1855 suomennuttamaan Karl Bormannin teosta “Das Leben in Stadt und Land, in Feld und Wald”. Teos ilmestyi suomeksi Cygnauksen kustantamana seuraavana vuonna. Sen nimenä oli “Elämä Kaupungissa ja maalla, kedolla ja metsässä”. Tämä Bormanin teos oli tarkoitettu kirjaksi annettaessa havainto-opetusta C. Wilken kuvataulujen mukaan. Cygnaeus oli varsin innostunut tästä metodista ja ilahtuneena kertoi: “On todella uskomatonta, kuinka yhtenäisesti pienet lapset saadaan tekemään selkoa koko kuvasta.” Seuraavana vuonna koulun johtokunta kuitenkin kielsi kuvataulujen käytön, jolloin pääasia eli havainto-opetus tuli tyrehdytetyksi. Cygnaeuksen uuden metodin kieltäminen johtui pääasiassa Snellmanin Litteraturblad-lehdessä esittämän arvostelun vuoksi. (Salo 1939, 186–193.)

Cygnaeuksella olivat jo vuonna 1858, jolloin Suomen suuri-ruhtinaskunnan kansanopetuksen järjestämistä koskeva julistus annettiin, varsin laajat ja monipuoliset tiedot ja kokemus lasten opetuksesta, johon voi vielä lisätä sen, että Cygnaeus avioitui Pietarissa ollessaan, ja perheeseen syntyi Pietarissa asuttaessa kolme lasta. Lapsensa Cygnaeus koki “Jumalan lahjoina”. Leikkiessä lastensa kanssa isälle kirkastui, että lapset ovat “maan ihanimmat kukkaset”. Lapsen ensimmäistä kymmentä ikävuotta Cygnaeus piti merkittävänä nimenomaan siksi, koska “noina vuosina saadut vaikutukset säilyvät syvimmällä ja mää-

räävät ihmisen koko elämänsuunnan”. Lapsi tarvitsee noina tärkeinä ikävuosinaan hellää ja rakkaudentäyteistä sekä tietoon ja kokemukseen perustuvaa hoitoa sekä järkevää, siveellistä ja kristillistä kotikasvatusta.” Tulevien äitien kasvatus tätä tehtävää varten oli ehdoton välttämättömyys, jotta ihmissuvun siveellinen jalostaminen ja parantaminen mahdollistuisivat kodeissa. Vuoden 1858 lopulla Cygnaeuksella oli jo kypsyneenä sellainen suunnitelma, että tulevan naisseminaarin harjoituskouluun kuuluisi myös pikkulastenkoulu, joka olisi yhteinen tytöille ja pojille. Cygnaeuksen tuolloin suunnittelemissa pikkulastenkouluissa olisi ollut lapsia sylivauvoista seitsenvuotiaisiin, ja opetus olisi tapahtunut havainto-, ajatus- ja puheharjoituksilla. Lukemisessa ja kirjoittamisessa opetusta olisi toteutettu Fröbelin Kindergartenissa käyttämien menetelmien mukaisesti. (Salo 1939, 64–65, 221; Nurmi 1988, 54–56.)

KUVA 1 Sampo (4 v) ja Luukas (6v) olisivat Cygnaeuksen kaavailemaan pikkulastenkouluun iältään juuri sopivia. (kuva: Hyyrö, Seppo, 2010)

Pikkulasten kasvatusta koskevat suunnitelmat hahmottuivat Saksassa

Kielitaitoinen, sulavakäyttöksinen, kansanopetusta pitkään tutkinut ja harrastanut Uno Cygnaeus sai huhtikuussa 1858 Pietariin kutsun tulla Suomeen. Hänen tehtäväkseen annettiin koti- ja ulkomailta tutustua kansanopetukseen. Matkan jälkeen Cygnaeuksen tuli jättää senaatille mietintö kansakouluasiasta. Niin alkoi Cygnaeuksen tärkeä opintomatka, jolta kertyneet kokemukset ja tiedot antoivat perussuunnan Suomen kansakoulu-laitokselle ja joka hioi Cygnaeuksen pikkulapsipedagogiset aatteet. (Salo 1939, 239–240.)

Kotimaassa opintomatkaaja sai kuvan kansanopetuksemme silloisesta tilasta. Vaikka lukutaito oli yleistä, rahvaan keskuudessa useimmilla se oli vain koneellista. Kotoisista oloista Cygnaeuksella ei ollut mitään uutta opittavaa, ja niin hän jo loppuvuodesta suuntasi matkansa Ruotsiin, jossa hän totesi koulujen “uppoutuneen lancasterilaisuuden liejuun”. Parasta, mitä hän Ruotsissa tapasi, olivat Göteborgin kansakoulut, joihin kuuluivat myös lukuisat ruotu- eli pikkukoulut. Tanskasta Cygnaeus löysi jo jotain mielenkiintoista, mm. havainto-opetuksen ääntömetodeineen. Mieluisista vaikutuksistaan hän kirjoitti: “ Tanskassa ensimmäinen kouluopetus johtaa lapsen uuteen, valoisaan, havaintojen, mielikuvien ajatusten maailmaan, eikä tuohon kuolon valtakuntaan, jossa kivettyneet merkit, sisällyksettömät muodot, tyhjät varjot ovat vallitsevia. ... Uusi pedagogiikka asettaa välttämättömänä aivan vastakkaisen säännön, nim. ensin konkreettinen, sitten abstraktinen; ensin sisällys, sitten merkki: ensin käsite, sitten sana. Tie käy esineiden havainnon kautta niiden käsitteeseen ja käsitteen kautta sanaan (merkkiin, nimeen).” (Salo 1939, 241–246.)

Tanskassa Cygnaeus kiintyi opetusmetodien osalta erityisesti alkuopetukseen, vaikkei hänelle Tanskassakaan juuri uutta opittavaa ollut tarjolla. Siellä hänellä oli kuitenkin tilaisuuksia

vaihtaa mielipiteitä johtavien pedagogien kanssa. Salon mukaan Cygnaeuksen Ruotsiin ja Tanskaan tekemien opintomatkojen merkittävyys olikin siinä, että hän näissä maissa tapasi arvovaltaisia henkilöitä, jotka ymmärsivät ja tukivat hänen mielipiteitään. Siellä opintomatkalainen sai rohkeutta ja itseluottamusta esiintyäkseen aatteidensa puolesta. Ruotsista saatu kannustus merkitsi noina aikoina melkoisesti yleisen mielipiteen muodostumiselle Suomessa. (Salo 1939, 247–249.)

Saksassa, Cygnaeuksen seuraavassa matkakohteessa, kasvatustiede oli korkealla tasolla, mikä oli vaikuttanut myös käytännön kasvatukseen Saksassa. Cygnaeusta kohtasivatkin Saksassa moninaiset pedagogiset vaikutteet. Pestalozzin kasvatusaatteet olivat kansanopetuksessa saaneet lukuisia innokkaita kehittäjiä, mikä heijastui kansakouluopetuksessa. Erilaiset pikkulasten koulut olivat kehittyneitä. Diesterweg oli Saksan kansakoulun suuri persoonallisuus. Lastentarhan “isän” Fröbelin kuolemasta ei ollut vielä kymmentäkään vuotta kulunut, ja Fröbelin aatteita vaalittiin uskollisesti. Ennen opintomatkaansa Cygnaeusta olivat kiinnostaneet juuri “Kindergartenit”, ja siksi hän pysähtyi kuukaudeksi Hampuriin tutkiakseen sikäläisiä lastentarhoja. Madame Louise Fröbelin johtamaan lastentarhurien kasvatuslaitokseenkin Cygnaeus tuli tutuksi. Laitoksen johtajattaren luennoille Cygnaeus osallistui, samoin tarhuriopiskelijoiden teoreettisiin opintoihin. Näin Cygnaeus perehtyi perin juurin Fröbelin pedagogiikan ytimeen. (Salo 1939, 250–252.)

Altonassa Cygnaeus kohtasi lastentarhan, johon oli yhdistetty pikkulastenkoulu. Kaikkialla Cygnaeus otti tarkkaa selkoa laitoksista ja osallistui välistä lasten askarteluihinkin rakennellen portaita, taloja, torneja osaksi samansuuruisista kuutioista, osaksi muista säännöllisistä puupalikoista. Pujotteluissa ja piirtämisessä Cygnaeus tunsu itsensä lapsia taitamattommaksi ja pysytteli syrjässä näyttäen vain oppineelta. Monenlaisissa laitoksissa Cygnaeus seurasi ope-

tusta ja kasvatusta, pistäytyi välillä Bremenissäkin, mutta kaikkien eniten hän lumoutui Fröbelin pedagogiikkaan ja lastentarhoihin. Ne sopeutuivat parhaiten hänen omiin periaatteisiinsa, joihin kuului mm. lapsen yksilöllisten taipumusten kehittäminen. Hampurissa hänelle selvisi, miten tätä periaatetta käytännössä voidaan toteuttaa ja samoin se, miten lapsen toimintavietin ravitseminen toteutuu. Valmiiden leikkikalujen sijasta lapsille oli annettava leikkiaineksia, ja kaikkia aisteja ja kykyjä oli harjoitettava. Näin lapsi oppi kaikenlaiseen työhön. Leikin ja askartelujen avulla pyrittiin työkasvatukseen. Saksassa Cygnaeukselle kirkastui yhä paremmin pikkulasten kasvatuksen tärkeys näiden ensimmäisinä ikävuosina. Myös aate naispuolisten kasvattajien ensiarvoisesta merkityksestä selveni. Lastentarhoissa Cygnaeus näki laitoksen, jossa jokaisen nuoren naisen oli harjoitettava lastenhoitoa ja valmistuttava kasvattajaksi, mikä oli naisen tärkein tehtävä. Cygnaeus tunsu Hampurissa löytäjän vilpitöntä iloa, eikä Preussin lastentarhojen kielto horjuttanut hänen uskoaan lastentarhojen tulevaisuuteen. (Salo 1939, 253–260.)

Jo yhden kuukauden lastentarhatuntemuksensa perusteella Cygnaeus oli niin vakuuttunut lastentarhojen siunauksellisuudesta perhe-elämään ja yhteiskuntaan, että hän alkoi tehdä niitä kotimaassa tunnetuksi. Omille lapsilleen hän osti ja lähetti Fröbelin leikkikaluja, joiden käytössä hän opasti vaimoan. Paulsonille ja Suomen johtohenkilöille hän esitteli kirjeissään syvän vakaumuksensa lastentarhojen kasvatustavasta. Leipzigin ja Dresdenin Cygnaeus jatkoi lastentarhoihin ja tarhureiden koulutukseen perehtymistä. Saksissa koulukomitea oli vuonna 1850 suunnitellut lastentarhoja jopa koululaitoksen alimmaksi asteeksi. Berliinissä Cygnaeus tapasi uuspestaalozzilaisen suunnan johtajan Diesterwegin, joka oli myös lastentarha-aatteen innokas kannattaja. Dresdenissä Cygnaeus näki ensi kerran lastenseimen, josta hän kiinnostui oitis. Sen oli kuuluttava osana Suomen kansakoulujärjestelmää. Sellaisen

seimen hän halusi järjestää ensin seminaariin ja sitten jokaiseen kansakouluun, jossa opiskeli tyttöjä aina 15–16-vuotiaaksi saakka. Nämä koulut hän suunnitteli “harjoittelukouluiksi”, joissa jokainen tyttö säätyyn katsomatta sai sekä teoreettista että käytännöllistä oppia lastenhoitoon. Käytännössä siis jokaisessa tyttökoulussa olisi oleva lastenhoidon harjoittelupaikkana lastentarha ja -seimi. (Salo 1939, 262–264, 277–280.)

Tulevien äitien kasvattamisen välttämättömyys oli Cygnaeuksella selvillä jo vuosikausia ennen opintomatkaansa, mutta miten “äitipedagogiikkaa” toteuttaa, se selkeytyi opintomatkan aikana. Cygnaeuksella oli kyllä valmiina suunnitelma pikkulastenkouluista, jotka olivat hänellä lastenkasvatuksen harjoittelukouluja, mutta lastentarhoihin tutustuttuaan hän antoi pikkulapsikouluilleen uuden fröbeliläisen sisällön ja nimityksen: lastentarha. Kun Cygnaeus tutustui Dresdenissä lastenseimiin, hänen suunnitelmiaan pikkulastenkoulusta tuli alemman- ja ylemmänasteinen. Edellinen oli seimi ja jälkimmäinen tarha. Kun Cygnaeus lähes viiden kuukauden tutustumisensa jälkeen Saksassa siirtyi Itävaltaan ja siellä tutustui Georgensin laitoksiin Levanassa, hänen suunnitelmansa syvenivät ja saivat vielä lisää, mm. työstä, leikistä sekä “idioottien” ja terveiden lasten yhdessä kasvattamisesta. Levanan käynnin jälkeen Cygnaeukselle tulivat lapsen käden toiminta ja muotoaistin kehittäminen yhä tähdellisemmiksi pedagogisiksi periaatteiksi. Myös järjestys- ja kauneusaistin kasvattaminen olivat Cygnaeukselle mieleen. Työkasvatuksen aate selkeytyi Cygnaeukselle yleiseksi pedagogiseksi periaatteeksi, ja hän lainasikin pestalozzilais-fröbeliläiseltä pohjalta pedagogiikkansa tunnuslauseeksi “Erziehung zur Arbeit durch Arbeit”, mikä ajatus lopullisesti selvensi hänelle käsityönopetuksen probleeman. (Salo 1939, 284–302.)

Levana oli ainoa paikka, jossa Cygnaeus näki matkansa aikana yhtenäiskasvatusta laajasti toteutettuna. Georgensin Levanan laitos oli tarkoitettu kaikille kansalaisille sivistys-

pohjaksi, ja se käsitti lastentarhan, alkeiskoulun ja varsinaisen kansakoulun asteittaisesti ja systemaattisesti toisiinsa liitettynä kokonaisrakennelmana. Levanan järjestelmästä tuli Cygnaeukselle kansakoulun esikuva. Fröbeliläis-georgensilainen koulu tulikin sittemmin Cygnaeuksen demokraattisen kansankasvatuksen ihanteeksi ja toteuttamisen tavoitteeksi. (Salo 1939, 304–305.)

KUVA 2 Cygnaeuksen Levanassa tapaamia koulujärjestelmän yhtenäisiä rakennelmia on nyky-Suomessa paljon. Kuvassa Lapinlahden Alapitkän kyläkoulu, jossa toimii peruskoulu, esiopetus ja päiväkoti (kuva: Hyyrö, Seppo, 2010)

Alkuopetus uudistettava pestalozzilais-diesterwegiläisessä hengessä

Ulkomaille suuntautuneen liki vuoden mittaisen opintomatkinsa aikana Cygnaeus tutustui varsin erilaisiin kasvat- ja opetusmuotoihin. Pienten lasten opetus oli kuitenkin keskeisimpiä tutustumiskohteita. Lastentarhojen ja -seimien lisäksi Cygnaeus perehtyi matkallaan mielenkiinnolla myös alkuopetukseen,

jota hän erityisesti Saksassa innolla opiskeli. Siellä oli runsas ja monipuolinen kirjallisuus, jonka avulla hän kartutti tietojaan ja siellä hän seurasi ja kuunteli erinomaisten opettajien luentoja ja tunteja alkeisopetuksesta. Opetusmenetelmät olivat korkealle tasolle kehittyneitä, ja alkeisasteillakin oli paljon opettajia, joilla oli perusteellinen yleis- ja pedagoginen sivistys. Myöhemmin Cygnaeus kertoi, että saksalaisissa kouluissa hän oli saanut oikean käsityksen luokkaopetuksesta, mutta tullessaan siellä myös ”survoittoiseksi” katsellessaan, miten 4–7-vuotiaiden ”lasten vielä kehittymättömiä aivoja vaivattiin, kun lapsiin ahdettiin muistiläksyjä tai heitä kiirehdittiin liikanaiseen ajatuksenponnisteluun”. Näiden ”kidutettujen lapsiraukkojen” näkeminen oli hänestä vastenmielistä. Cygnaeuksen oma näkemys pikkulasten elämästä oli aivan toisenlainen: ”Lapsi on kyllä pidettävä alituisessa toiminnassa, sehän on sen luonnon mukaista; tätä askaroimista on myöskin koettava säännöstellä, järjestää niin aikaisin kuin mahdollista; mutta luonnolle ei saa tehdä väkivaltaa, ei esimerkiksi kahlehtia lapsia tuntikausiksi koulunpenkkeihin ja yksipuolisesti rasittaa ainoastaan heidän sielunvoimiaan.” (Salo 1939, 306–308.)

Uskonnonopetuksesta Cygnaeuksella oli jo Viipurin aikaan ollut se käsitys, että uskonnollinen henki oli opetuksessa tärkeämpää kuin dogmaattinen aines. Lapsen tuli saada ensimmäisenä raamatunhistoriallisten kertomusten avulla havainnollinen sisältö uskonnollisille käsitteille. Diesterwegin uskonnollista käsitystä Cygnaeus ei hyväksynyt, mutta tämän uskonnon alkeisopetusta koskeva didaktinen kanta oli Cygnaeuksen omien periaatteiden mukainen. Pitkävetiset selittelyt opetuksessa oli hylättävä. Raamatunlauseiden ja värssyjen ulko-opettelu ei ollut hyväksyttävää, jos tätä käytettiin paljon. Ilahduttavaa oli, jos opittava sovitettiin lasten omiin oloihin. Sisällyksen tajuaminen oli lapsille tärkeää. Lasten kaikki opetus oli aloitettava konkreettisten ilmiöiden havainnoimisesta, lasten aisteja oli harjoitettava, lasten ymmärryskykyä oli kehi-

tettävä ja lapsessa oli herätettävä hänen yksilöllisiä taipumuksiaan. Myös “ruumiin elimiä oli kehitettävä hyödyllisiksi välineiksi hengen toiminnalle.” Tämä viimemainittu oli uusi lisä Cygnaeuksen havainto-opetuksen teoriassa, ja sen hän sai Fröbelin pedagogiikasta. Havainto-opetus oli oleva niin oppiaine kuin yleinen didaktinen periaate. Havainnon aakkosia olivat muoto, suuruus, paino, luku, väri, liike, suunta ja ääni. Käytännössä näitä aakkosia harjoitettiin yksinkertaisten, matemaattisella pohjalla olevan yhtenäisen kokonaisuuden muodostavien leikki- ja askarteluvälineiden avulla. Tämä toiminta liikuntaleikkien kanssa perustui lapsen toimintaviettiin. (Salo 1939, 310–313.)

Matkansa aikana Cygnaeus tutustui uskonnon opetuksen lisäksi muidenkin oppiaineiden opetukseen alkeisopetusta antavissa kouluissa. Lukemismetodit häntä kiinnostivat paljon. Saksassa ei käytetty tuolloin enää kirjainlukumetodia, ja Hollannissa opetettiin ääntömetodilla, josta Cygnaeus ei pitänyt. Yleisimmin oli käytössä Jacotot’*n* analyttis-synteettinen metodi. Kirjoituksen opetusta Cygnaeus ei juurikaan matkansa aikana seurannut, joskin näki joissakin kouluissa käytettävän ns. komennuskirjoitusta. Alkeisluokkien laskennon opetusta sen sijaan Cygnaeus seurasi ahkerasti. Yleisimmin hän näki toteutettavan itselleen entuudestaan tuttua Gruben metodia. Tämän metodin mukaan opiskeltaessa rajoituttiin lukualueelle 1–10, mutta joissakin kouluissa alkeisluokkien kurssiin kuului myös lukualue 11–20. Suuren huomion Cygnaeus kiinnitti taideaineiden opetukseen. Alkeisopetuksessa näitä aineita olivat piirustus, laulu ja laululeikit. Voimistelunopetusta Cygnaeus näki Spiessin metodin mukaisesti toteutettuna. Siinä päämääränä oli koko ihmisen harmoninen kasvatus. Pojille ja tytöille oli erilaiset ohjelmat. Alkeisasteilla liikkeet perustuvat leikkiin. (Salo 1939, 314–318.)

Saksa tarjosi alkuopetuksenkin alalla Cygnaeukselle paljon sellaista, mitä Pohjoismaissa ei voinut kokea. Pestalozzilais-

diesterwegiläinen henki oli vallitseva silloisessa saksalaisessa alkuopetuksessa, mutta lisänä oli muidenkin maiden vaikutelmia. Sveitsi ja Hollanti eivät avanneet Cygnaeuksen pikkulapsiaatteille mitään oleellista uutta. Opetusta seuratesaan Cygnaeus suhtautui näkemäänsä ja kokemaansa kaikkialla kriittisesti. Lasta kasvatettaessa oli otettava huomioon tämän henkiset ja ruumiilliset voimat ja mahdollisuudet. Cygnaeus tuomitsikin alkuopetuksessa tapahtuvaa “dresyyriä”. Kotimaahan lähettämillään kirjeillä, joita lehdistössä julkaistiin, Cygnaeus tähtäsi Suomen koulujen, myös pikkulasten koulujen, kasvatusolojen uudistamiseen. Kirjeistä käy ilmi, että Cygnaeus ajatteli pikkulasten kasvatusta koskevan uudistuksen toteuttavan pikkulastenkoulujen pohjalta. Uudistuksen luomisessa hän käytti paljon aitofröbeliläisen vapaaherratar von Marenholzin kirjoitusten antia. Uudistuksen oli oltava täydellinen, sillä Suomen pikkulasten hoito, kasvatusta ja opetus olivat kiduttamista. “Tavallisesti kiusataan marttyyri-poloisia ensimmäisestä päivästä alkaen kirjaimilla ja tavaamisella, vieläpä onnettoman Lancasterin metodin mukaan, mistä syntyy sietämätön sorina ja hälinä”, Cygnaeus kirjoitti. Vallitsevaa pikkulasten opetusta Cygnaeus vertasi papukaijojen lörpöttelyn opetuksiksi, mikä ei ollut sopivaa kasvatettaessa “järjellisiä, Jumalan kuvaksi luotuja ja vapaaseen, ajattelevaan omatoimisuuteen määrättyjä olentoja”. Vahvasti uskoen lastentarhojen ylivertaisuuteen Cygnaeus kehotti von Marenholzin tavoin: “Jokaisen ihmisystävän täytyy toivoa, että tämä siunausta tuottava instituutio viipymättä tulisi yleiseksi isänmaassamme.” Pikkulastenkoulut oli Cygnaeuksen esityksen mukaan uudistettava lastentarhoiksi. (Salo 1939, 318–319, 339–340, 246.)

Kotimaassa kiista pikkulasten kasvatuksen uudistamisesta

Cygnaeus laati vuoden opintomatkastaan matkakertomuksen senaatille vuoden 1859 lopussa ja siinä hän esitti omat pedago-

giset suuntaviivansa ja pyrkimyksensä. Fröbelin pedagogiikka sai matkakertomuksessa huomattavan osan. Kertomuksessaan Cygnaeus moitti Suomessa tuolloin käytettyä alkuopetustapaa kuolettavaksi, ajatuksettomaksi sisäluvun opetuksiksi, koneelliseksi ja ulkolukuun nojaavaksi uskonnonopetuksiksi. Cygnaeus vaati, että kansakoulusta oli tehtävä yleinen pohjakoulu ja tyttöjen kasvatusta oli parannettava, jotta kansansivistys kohoaisi. Kansakouluun sisältyi myös julkinen pikkulasten kasvatatus. (Salo 1939, 369–379.)

Senaatin pyynnöstä Cygnaeus ryhtyi laatimaan ehdotusta Suomen kansakouluksi keväällä 1860. Jo sitä ennen hänen aatteitaan kohtaan oli matkakirjeiden ja -kertomuksen johdosta noussut oppositio, joskin tukijoitakin löytyi. Esim. Z. Topelius oli Cygnaeuksen pikkulapsipedagogisille aatteille suopea. Cygnaeus pelkäsi kenraalikuvernööri Bergiä ja arveli, josko tämä lähettää hänet Siperiaan, koska Berg oli kielteinen Cygnaeuksen pyrkimyksille. Myös F.L. Schauman, J.V. Snellman ja A. Meurman kuuluivat Cygnaeuksen pahimpiin vastustajiin. Schauman väitti, että lastentarhat hävittäisivät perhe-elämän ja vaikuttaisivat haitallisesti lasten uskonnolliseen hartauteen. Jo keväällä 1860 olivatkin Cygnaeuksen aatteet kiivaan kiistan aiheina niin keskusteluissa kuin sanomalehdistössä. Cygnaeus itse otti kirjoituksillaan aktiivisesti osaa taistoon. Cygnaeuksen opintomatkan jälkeen juuri hänen pikkulapsipedagogiset aatteensa ja pyrkimyksensä kansansivistyksen kohentamiseksi olivat niitä, jotka ensimmäisinä joutuivat julkiseen tulitaistoon. Tämän voi ymmärtää, koska Cygnaeus esitti juuri pikkulapsipedagogiikan alalta enemmän kuin muissa asioissa aiemmista ehdotuksista poikkeavaa ja Suomessa tuiki tuntemattomia näkökulmia. Vallitsihan tuolloin Suomessa vankkumaton käsitys, että varhaislapsuudessa annettavan kasvatuksen ja opetuksen oli tapahduttava kodeissa, ei instituutioissa. (Salo 1939, 379–415.)

KUVA 3. Cygnaeukselle lapset olivat “pienoisempia vertaisiamme”. Kuvassa Tuomo (3 v) kotonaan kummisetänsä Esan kanssa leikkiaskareissa. (kuva: Hyyrö, Seppo, 2010)

“Förslagissa” nykyisen koulumme esi- ja alkuopetus

Kahdeksan kuukautta Cygnaeus valmisteli utterasti senaatin toimeksiannosta ehdotuksiaan kansakoulu- ja seminarisuunnitelmiksi moninaisten paineiden alla. Marraskuun alussa 1860 hän jätti “Förslag rörande Folkskolväsendet i Finland” -tuotoksensa senaatille, joka päätti painattaa sen. Suomennettuna teos ilmestyi vasta vuonna 1863. Ehdotuksissaan Cygnaeus esitti vuosien varrella kypsyttelämänsä kansansivistysjärjestelmän, jossa lähinnä sveitsiläinen kansakoulu tuli kasvatuslaitoksena Suomen kansakoulun esikuvaksi. Itsestään selviönä Cygnaeus piti tässä vaiheessa sitä, että kansansivistyksen toimeenpanijoita olivat valtio ja kunnat, ei kirkko. Jyrkin

sanoin hän tuomitsi kiertokoulun ja sen “nomadielämää” viettävät vaeltelevat opettajat. Kiinteät koulut olivat ainoita oikeita kansakouluja. Kansakoulun tehtävä oli oleva tiedollinen, taidollinen ja uskonnollis-siveellinen. Kodin Cygnaeus näki kuitenkin edelleen “yhteiskunnan varsinaisena siveellisenä kehtona”, jossa tyttökoulun käyneet äidit kasvattivat lapsiaan. (Ehdotuksia 1863, 7–18; Salo 1939, 420–425.)

Ehdotuksissaan Cygnaeus esitti maaseudulle perustettaviksi kyläkouluja sekä pitäjänkouluja erikseen tyttöjä ja poikia varten. Kaupunkeihin hän suunnitteli vähäinlastenkouluja ja niiden lisäksi kaupunginkoulut erikseen tytöille ja pojille. Alle 11-vuotiaille tarkoitettut kyläkoulut ja vähäinlastenkoulut hän esitti yhteisiksi niin tytöille kuin pojille. Niiden tehtävänä oli “lasten aistimien ja sielunvoimain kehittäminen, jumal-suustunnon herättäminen, ulkonaisen sisältä lukemustaidon valmistus sekä lasten kunnostuttaminen, ymmärryksellä ja mielellä käsittämään, mitä lukevat.” Pitäjä- ja kaupunkikoulujen tuli olla täydellisiä asumalaitoksia ja niiden yhteydessä tuli toimia lapsiseimiä ja -tarhoja. Lapsitarhaan Cygnaeus esitti otettavaksi alle 10-vuotiaita lapsia, jotka olisivat tarjonneet tyttöoppilaille tilaisuuden harjoitella “hoitamaan lapsia järjellisesti ja luonnonmukaisesti sekä sielun että ruumiin puolesta”. Tyttökoulun oppilaiden iän Cygnaeus määritteli 10:stä noin 16:een ikävuoteen. Poikia varten järjestettävät pitäjä- ja kaupunkikoulut Cygnaeus ehdotti joko asuma- tai käymälaitoksiksi ja poikien iäksi 10–n. 16 ikävuotta. Kaupunkien ja maaseudun kansakoululaitos vastasivat Cygnaeuksen suunnitelmissa siis rakenteeltaan toisiaan. Lastentarhan Cygnaeus esitti kuuluvaksi kylä- ja pikkulasten koulujen ryhmään, ja sitä tytöt ja pojat kävivät yhdessä. Opettajina lastentarhassa toimivat naishenkilöt. (Ehdotuksia 1863, 113–115; Salo 1939, 429–433.)

Kansakouluopettajaseminaarin Cygnaeus kaavaili sekä miehille että naisille “Jyväskylän kaupungin likitienoille”.

Naisosaston “korvaan” hän suunnitteli mallikoulun, jossa oli kolme osaa: 4–5 kehdon seimi alle 4 vuoden ikäisille lapsille, 15 lapsen lapsitarha 4–9-vuotiaille lapsille ja 15 tyttöoppilaan tyttökoulu 9–15-vuotiaille tytöille. Miesosaston ohien hän esitti myös mallikoulua, mutta siihen vain poikakoulun 15:lle 9–15-vuotiaille pojalle. Lapsiseimen päätarkoitus oli “luonnonmukainen ruumiillinen lastenhoito ja lasten hengellisen varttumisen hoito järjellisen havanto-opetuksen kautta”. Fröbelin leikkilaulujen avulla tuli siellä hoitaa lasten “liikuntoviettä”. “Jumalisuustunnon herättämiseksi” lapsille tuli kertoa raamatullisia kertomuksia ja laulaa “lyhykäisiä virsiä ja hengellisiä lauluja.” Lapsiseimessä ja -tarhassa kaiken työskentelyn tuli tapahtua järjestetyn leikin muodossa, eikä minkään työskentelyn saanut kestää yli puolta tuntia. (Ehdotuksia 1863, 27–29, 31, 86.)

Maaseudun kyläkoulujen sekä kaupunkien vähäinlasten-koulujen opetusohjelman Cygnaeus esitti samanlaiseksi, jollaiseksi hän oli suunnitellut seminaarin mallikoulun lapsitarhan. Tarhojen ensimmäisessä osastossa jatkettiin lapsiseimen työskentelyä. Perusperiaatteena oli se, että lasta pidetään “alituisessa askaroitsemisessa ikävyyden ja siitä syntyvän huomamattomuuden, velttouden ja leväperäisyyden poistamiseksi, mutta siten, että kaikki työskenteleminen täällä, samoin kuin lapsiseimessäkin, on luonnoltansa leikin mukaista, ei kuitenkaan tuon mielivaltaisuutta, vallattomuutta ja itsepintaisuutta siittävä leikin, vaan sillä tapaa järjestelyn leikin, että tuo leikitseminen edistää ruumin ja sielun voimin sopusuuntaista kehitystä.” Cygnaeus antoi lapsitarhan toiminnalle varsin yksityiskohtaisia ohjeita. “Kuvaustaidon” harjoitus juuri ensimmäisellä osastolla oli hänestä tärkeää. Kirjoittamisen alkeiden harjoittaminen oli aloitettava. “Luvunlaskennon, aina murto-lukujenkin alkeet teroitettava lapsille näytäntötavalla Fröbelin lahjain avulla”. Päätarkoituksena lapsitarhassa kuitenkin oli “lapsien huomio- ja vaarinottamisky’yn teroittaminen sekä

lapsen totuttaminen lausumaan kerkeästi, kohdallensa ja selvästi ajatuksensa.” Opetusta ei saanut aloittaa “puustavien opettamisella ja kirjaluvulla, vaan sen sijaan havaanto-opetuksella, toimitettava ensiksi siten, että esineitä näytetään ja lapset totutetaan tarkasti ja tyystin katselemaan ja havaitsemaan joka esine ja lausumaan havauksensa täydellisissä lauseissa, ja sittemmin kuvain johdolla, joiden sisällöstä opettajatar tekee selon yksinkertaisten, lyhyäin kertomusten avulla, ja ovat lapsen harjoitettavat kertomaan nuo kertomukset taas niin johtoonsa kun suinkin saattavat.” Tämä opetus oli kuvalukemista, jonka tuli käydä kirjan lukemisen edellä. Lasten muotoaistin herättämiseksi harjoitettavista askarteluista Cygnaeus laati tarkat, materia- ja välinekohtaiset ohjeet. (Ehdotuksia 1863, 86–87, 117). Suunnitelma muistuttaa 2000-luvun kuusivuotiaiden esiopetussuunnitelmaa.

Lapsitarhan toiselle osastolle, jossa lapset olivat jo 7–9-vuotiaita Cygnaeus laati koulumaisen, seikkaperäisen opetusohjelman. Siinä oppiaineina olivat: uskonnonoppi, kieli, luvunlaskento, laulanto ja kaunokynäily. Kielen opetuksen hän jakoi kolmeen osa-alueeseen, joita olivat havanto-opetus, ensimmäinen opetus kirjoittamisessa ja lukemisessa “analyttillisen syntetillisen opetustavan mukaan” sekä toisen ja kolmannen vuoden lukemiseen “karttuvain kieliharjoitusten avulla”. Luvunlaskennon oppisisällöt ja opetuksen hän jakoi myös kolmen oppivuoden jaksoihin. Fröbelin “käsityöskentelemiset” jatkuivat lapsitarhassa, samoin ryytimaatöihin osallistuminen kuului ohjelmaan lasten voimien mukaisesti. Ulkoilmassa oleskelu ja liikkuminen niin tarhan lasten kuin seimilastenkin osalta tapahtui aina milloin vain säät ja muut asianhaarat sen soivat. Salon mukaan lastentarhan toisen osaston opetussuunnitelma seurasi pääpiirteiltään sveitsiläistä, Bernin äskettäin reformeerattua opetussuunnitelmaa. (Ehdotuksia 1863, 86–93; Salo 1939, 438–440.)

Cygnaeuksen lapsitarhan toisen osaston ohjelmaa tarkastel-

lessa siitä löytää juuri samat oppiaineet, jotka 2000-luvun suomalaisessa, maailmalla ylistetyssä peruskoulussa ovat koulun alimmilla luokilla eli alkuopetuksessa, joskin toisin nimin. Alkuoppilaatkin ovat nykykoulussa samanikäisiä kuin Cygnaeuksen kaavailemassa lapsitarhassa toisella osastolla eli 7–9-vuotiaita.

Lapsitarhan ensimmäiselle osastolle Cygnaeus ei laatinut oppituntikohtaista tuntijakoa, vaan jätti opetuksen opettajattaren toteutettavaksi “asianhaarain mukaan”. Summittaisesti hän esitti, että “leikinlyöntiin ja virvoituksiin” käytettäisiin 14 tuntia vuorokaudessa joka arkipäivä ja uneen 10 tuntia. Lapsitarhan toiselle osastolle hän sitä vastoin laati lukujärjestyksen, jossa raamatunhistorialle kuului 3 t, kieliopetukselle 5 t, kirjoituksen harjoituksille 3 t, havaanto-opetukselle 5 t, luvunlaskuopille 3 t, kuvaustaidolle ja muoto-opille 3 t sekä laulannolle 2 t viikoittain. Tämän lisäksi kuului viikko-ohjelmaan 24 tuntia Fröbelin kasvatusvälineiden käyttämistä, käsitöitä sekä talous- ja ryytimaatöitä. “Peso-, ruoka-, voimistelu- ja virvoitustunteihin” Cygnaeus laski menevän 36 tuntia, joten lasten koko viikko-ohjelma käsitti kaikkiaan 84 tuntia. (Ehdotuksia 1863, 108.)

Nykykoulujemme tuntijako noudattelee suunnilleen Cygnaeuksen luomia puitteita. Esiopetuksessa 6-vuotiailla ei ole tuntijakoa, joten kukin opettaja voi jakaa opetussisällöt nykyisinkin “asianhaarain mukaan”. Sitä vastoin peruskoulun alkuopetuksessa 7–9-vuotiailla lapsilla on oppiainejako, ja opetustunteja viikossa keskimäärin 20. Huomattava on, että nykyisin on 5-päiväinen kouluviikko, Cygnaeuksen aikaan se oli 6-päiväinen, joten lasten oppituntien määrä päivää kohden oli suunnilleen sama Cygnaeuksella kuin nykykoulussa. Kokonaisuudessaan Cygnaeuksen “Förslag” on perusteellinen ja varsin seikkaperäinen pedagoginen käsikirja, jossa annetut ohjeet myös perustellaan. Toimintaohjeet sisältävät paljon yksityiskohtaisia opetusmetodisia neuvoja, mutta jättävät myös opettajalle toimintavapautta.

Pikkulasten opetusjärjestelmä tuli tyrmätyksi

Cygnaeuksen pikkulapsipedagoginen kasvatusjärjestelmä olisi Suomessa ollut 1800-luvun lopulla valtava mullistus, täydellinen pedagoginen reformi, mikäli sen olisi sallittu toteutua. Cygnaeuksen “Förslag” joutui kuitenkin heti sekä Gripenbergin tarkastuskomien että lehdistön ryöpytyksen kohteeksi. Cygnaeuksen itsensäkin kimppuun hyökättiin. Erityisesti lapsiseimet ja -tarhat olivat hyökkäysten kohteina. Lasten alkuopetus haluttiin säilyttää yksin kotien tehtävänä. Kun Jyväskylän seminaari avattiin v. 1863, sen mallikouluun kuitenkin saatiin molemmat: lastentarha 5–8-vuotialle lapsille ja lapsiseimi alle 5-vuotiaille. Cygnaeuksen lapsiseimistä muistelmia kirjoittanut “O. H-nen” tosin väittää, ettei aitoja lastentarhoja seminaareissamme todellisuudessa koskaan ole ollut. Hänen mukaansa mallikoulujen lastentarhat ovat vastanneet alakansakoulun luokkia. (Mietteitä ja Ehdotuksia Suomen kansakoulu-toimesta 1862; Raitio 1913, 132–138; Nurmi 1979, 44; Cygnaeus 1910, 111.)

Kun kansakouluasetus sitten toukokuun 11. päivänä 1866 annettiin, siinä oli “tarkastuskomitean esittämä muoto, mutta Cygnaeuksen kaavailema sisältö” (Alakansakoulu 9/1941, 139–142; Nurmi 1988, 129–130). Asetuksessa kaupungit ja maaseutu asetettiin eriarvoiseen asemaan kansanopetuksen suhteen, koska opetus kaupungeissa tuli järjestää kaikille 8–14-vuotiaille lapsille alhaisemmissa ja ylhäisemmissä kansakouluissa, mutta maalaiskuntia asetus ei lainkaan velvoittanut kansakoulujen perustamiseen. Kaupunkien alemmassa koulussa opetusta saattoivat käydä nauttimassa 6–10-vuotiaat lapset, mutta maaseudun alkuopetus jätettiin asetuksessa tyystin pappien valvoman kotiopetuksen varaan vuosisatoja kestäneen perinteen mukaisesti. Mikäli maalaiskunnat halusivat perustaa ylempiä kansakouluja, niihin ne olivat oikeutettuja saamaan yleisiä varoja. Ylemmän kansakoulun pääsyehtoihin niin kaupungeissa kuin

maaseudulla kuului, että oppilas oli kouluun tullessaan lukutaitoinen. (Asetus 12/1866.)

Cygnaeusta ei tyydyttänyt tarkastuskomitean esitys, vaan hän antoi näkemyseroistaan lausunnon, jossa hän moitti komitean käsityksiä sopimattomiksi ja eriskummallisiksi mm. niiltä osin, jotka koskivat lasten kotiopetusta sekä kaupunkeihin ehdotettuja ala- ja yläkansakouluja. Koulujen nimien olisi tullut hänen mukaansa olla lapsitarha, pientenlastenkoulu ja kaupunkikoulu. Koulut oli tarkoitettu kaikille lapsille. Alempi kansakoulu - nimen otto olisi merkinnyt jotain alempaa leimaa, mitä Cygnaeus karsasti. Vaikkeivät Cygnaeuksen suunnitelmat toteutuneet lastentarhan ja pienten lasten opetukseen nähden, osoitti hän kuitenkin “suopeutta” toimessa olleille pikku- ja kiertokouluille”. Tosin kirkon ylläpitämät alkukoulut (kiertokoulut) jäivät Cygnaeukselle vieraiksi, koska hänellä ei koululaitoksen ylitarkastajana ollut tilaisuutta niiden seuraamiseen. Ylemmät kansakoulut sekä kaupunkien alakansakoulut olivat hänen “sydämensä asiana” aina. Vähitellen Cygnaeuksen kanta pientenlasten kouluja kohtaan jyrkkeni, ja vuonna 1875 hän jo julkisesti vastusti “Ruotsin mallin mukaisesti perustettavia” pientenlasten kouluja maaseudulle. Hän pelkäsi ensiksikin uusien pikku- ja kiertokoulujen syrjäyttävän lasten kotiopetuksen ja toiseksi uutta koulujärjestelmää, jossa alempi koulu olisi vaikeuttanut ylempien kansakoulujen syntymistä. Myönnytyksen näille pikkukouluille hän antoi siinä tapauksessa, että ilman kotia kasvaneille, turvattomille lapsille nämä olisivat hätäkeinona käytettävissä, ja siksi niihin oli valmistettava opettajia. (Nurmi 1988, 127; Salo 1939; Cygnaeus 1910, 58, 113–124.)

Lastenseimen kohtalosta Cygnaeus kirjoitti murheellisena v. 1880 neiti Ch. Lydeckenille: “ On hyvin luultavaa, että seimen samaten kuin monen muun huuhtoo pois se hyökyaalto, joka minun poistumiseni jälkeen syöksyy kansakoulualallemme, hävittäen monen minulle ja muutamalle muulle niin rakkaan istutuksen. Niin kauan kuin minä, ikään kuin vanha, mädännyt

pato, olen jäljellä, voidaan tulvaa ehkä vielä estää – mutta sitten –“. Cygnaeuksen kuoltua näin kävikin: kiertokoulut yleistyivät ja lastenseimet ja -tarhat poistettiin seminaareista. Elämänsä ehtoolla, v. 1886, Cygnaeus oli kuitenkin toiverikas, kun hän kirjoitti lastentarhoista neiti Ch. Lydeckenille: “Lastentarhaaate näyttää olevan joutumassa unohduksiin. Pikkukoulu-aate on ehdottomasti kotiopetuksen turmio. Uskon vielä, että lastenseimi ja -tarha-aate, sellaisena kuin meillä alkuaan käsitettiin ja esitettiin, oli, on ja tulee olemaan puhdas pestalozzilais-fröbeliläinen aate, jota ei koskaan voi tappaa – joskin se voi himmetä vuosikymmeniksi.” (Cygnaeus 1910, 58, 113–124.)

Cygnaeuksen toiveajattelu lastentarhasta on toteutunut: aate on elänyt ja jatkaa 2000-luvullakin tunnustettuna elämäänsä varhaiskasvatuksessa, jopa alkuopetuksessa.

Aukusti Salo toteutti Cygnaeuksen aatteet

“Alakansakoulun isäksi” mainittu Aukusti Salo ei “siittänyt” suomalaista alakansakoulupedagogiikkaa ja alakansakoulun-opettajankoulutusta tyhjästä, vaan hänellä oli vankkana pohjaan Cygnaeuksen perintö, useiden komiteoiden mietinnöt sekä Kaarle Oksalan Saksasta tuomat reformipedagogiset uudet tuulet (Raatikainen 1993).

Cygnaeuksen kuollessa 2.1. 1888 Salo oli vajaan puolen vuoden ikäinen lapsi. Todennäköisesti opiskeluaikanaan, mutta viimeistään aloittelevana opettajana Salo tutustui Cygnaeuksen aatteisiin, sillä Suomessa Cygnaeus oli vuonna 1910 paljon esillä; olihan kulunut 100 vuotta Cygnaeuksen syntymästä. Valmistellessaan väitöskirjaansa Salo ulotti tutkimusmatkansa Skandinaviaan ja Keski-Eurooppaan Cygnaeuksen opintomatkan kohteisiin. Salon väitöskirja Cygnaeuksen pikkulapsipedagogiikasta valmistui v. 1939 ja se käsitti miltei 500 sivua tekstiä. Salo onkin perehtynyt aiheeseensa erittäin perusteellisesti. Väitöskirjan pohjalta Cygnaeus avautui toden

KUVA 4 Aukusti Salo (kuvassa oik.) kehitti kollegoidensa kanssa Hämeenlinnan alakansakouluseminaarissa vuosina 1919–1947 alkuopetuksen varsin korkeatasoiseksi. (Kuva 1920-luvulta, HOKL:n arkisto)

näköisesti aivan uudessa valossa sotien jälkeisille tutkija- ja opettajapolville. Väitöskirjatekstistä käy ilmi, että Salo kannatti Cygnaeuksen aatteita. Hän näet esiteltyään jonkin Cygnaeuksen suunnitelman tai aatteen liitti usein oman näkemyksensä asiasta seuraavaan tapaan: “Täytyy myöntää, että Cygnaeuksen arvostelma on yleensä paikalleen osuvaa” tai “Cygnaeuksella oli terve kanta asiaan” tai “Cygnaeuksen arvostelu tuntuu oikealta”.

Salo antoi varauksettoman tunnustuksen Cygnaeukselle, hän jopa esitti, että Cygnaeukselle olisi tullut myöntää Skandinaviassa annetun “Suomen kansakoulun isän” nimen lisäksi kunnianimet “Suomen lastenseimen ja lastentarhan isä” sekä “Pohjoismaiden Fröbel”. Salo piti Suomen kansakoululle onnenpotkuna sitä, että Fröbelin pedagogiikka vaikutti

Cygnaeukseen perinpohjaisesti. Salo myös muistutti, että Cygnaeuksen kirjoituksissa ensi kertaa Suomessa tähdennettiin lapsen elämän omalaatuisuutta ja lapsen kunkin kehitysvaiheen mukaisia kasvatustarpeita: Cygnaeus toi Suomeen lapsen vuosisadan. (Salo 1939, 452–454.)

Vaikka Cygnaeuksen pikkulapsipedagogiset aatteet eivät saaneet kansakouluasetuksessa juuri sijaa, ei Cygnaeuksen kylvö mennyt kuitenkaan hukkaan, vaan kiista niistä kiinnitti maassamme voimakkaammin kuin milloinkaan ennen huomion pikkulapsiin sekä näiden kasvatuksen ja opetuksen uudistamisen välttämättömyyteen. Ja satoakin alkoi tulla. Tammisaarella aloitti helmikuussa 1861 maamme ensimmäinen lastentarha, ja myöhemmin näitä laitoksia syntyi useita. (Salo 1939, 414.)

Alkuopetuksen saralla Aukusti Salo jatkoi Cygnaeuksen viitoittamalla tiellä. Salon opetuksesta, puheista ja kirjoituksista henkii vahvasti Cygnaeuksen tähdentämä lapsen ainutlaatuisuuden huomioonottaminen sekä opetuksen konkreettisuus ja havainnollisuus. Fröbeliläisyyteen Salokin tutustui Saksassa ja piti alakansakoulun toimintaa lähempänä lastentarhaa kuin yläkansakoulua. Olisipa Salo halunnut, että lastentarhaan ja alakansakouluun opettajat valmistuisivat yhteisessä seminaarissa. Salo painotti luokkahuoneiden kodikkuutta ja värikkyyttä. Ne eivät saaneet olla mitään “kolkkoja vankiloita”. Ilon tuli sykkiä keskellä iloista lapsuutta, sillä ilo lisää oppimistä. “Alakansakoulu, jossa vain opettajan sana ja oppi- ja käsikirjan lauseet hallitsevat, ei ole mikään 7 a’ 8-vuotiaan lapsen koulu, vaan hänen vankilansa ja tylsytämislaitoksensa.” Näin Salo teroitti ja muistutti, ettei koulu ollut perustettu opettajia, vaan lapsia varten. Koulussa lapsia ei saanut istuttaa kuvapatsaina, sillä juuri alkuopetusikäisen lapsen toimintatarve on ylenpalttinen. Luokkahuoneessa, jossa ahkerasti toimitaan, siellä parhaiten täytetään Jumalan suurta käskyä. Näin Salo opetti. (Alakansakoulu 31/1926 ja 27–28/1930, 300–307; Raatikainen 1993.)

KUVA 5. Syksyllä 2010 Suomessa aloitti koulunsa n. 58 000 ensiluokkalaista. Yksi heistä oli oppimisen iloon päässyt Henri, joka ei istu “kuvapatsaana” luokassa. (kuva: Hyyrö, Seppo, 2010)

Cygnaeuksen tähdentämä havainto-opetus oli vuoden 1915 Suuntaviivoissa saanut nimen ympäristö- ja työopetus. Ympäristöopetusta Salo piti koko alakansakoulun opetuksen lähtökohtana “kunhan se vain muistettiin oikein käsittää varsinaiseksi asiaopetuksiksi, eikä yksistään vain muodolliseksi harjoitukseksi”. Kotoisen ympäristöopin piirissä lapsen voimakkaimmat harrastukset elivät ja sieltä ne oli siirrettävä muualle. Ellei näin tapahtunut, koulu harjoitti lasta kohtaan “dressyyriä, pakkokasvatusta”. Ympäristöopetuksen oli oltava se oppiaineiden keskus, runko, jonka ympärille muu opetus muodostui. Kokonaisopetuksessa ympäristöopetus oli “juotosaine”. Kaarle Oksala oli tuonut Suomeen yleisopetuksen eli kokonaisopetuksen Saksasta, jossa tämä reformipedagoginen

suuntaus oli kehitetty vuosisadan vaihteessa vallalla olleelle pirstaleiselle opetukselle vastalauseeksi. Kokonaisopetus onkin Salolla se opetusmetodi, jota Cygnaeuksen pikkulapsipedagogiikka ei vielä tuntenut, vaikka sen ideat konkreettisuus, toiminnallisuus ja havainnollisuus kyllä olivat Cygnaeuksellakin opetuksen painopisteessä. (Opettajain Lehti 46/1922, 786–787; Salo 1935; Raatikainen 1993.)

Salo kavahti Cygnaeuksen tavoin koneellista lukutaidon opetusta. Hän tähdensi, ettei lukemisen opetusta saanut aloittaa lapsen koulunkäynnin alkumetreillä, vaan ensin lapsi oli johdatettava mahdollisimman hyvän havainnon ja kielitaidon tasolle ja samalla oli pidettävä huolta lapsen puhe- ja kuuloelinten kehityksestä. Opettajan tuli lukea esikuvallisesti ääneen pikkukertomuksia ja elävöittää niitä kuvin ja taulupiirroksin ja niin johdattaa oppilaat innokkaaseen keskusteluun luetun sisällöstä. Parhaimpana menetelmänä suomen kieleen Salo piti synteettistä kirjainlukumetodia. Opettajia varten Salo laati monta kasvatus- ja opetusoppia ja kouluja varten runsain määrin oppikirjoja ja -materiaaleja. (Salo 1929; Raatikainen 1993.)

Uno Cygnaeus ja vielä Aukusti Salokin olivat omina aikoinaan paljon muuta kasvatus- ja opetusalan kehitystä edellä. Kun tarkastelemme vuoden 2004 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita ja parhaillaan tekeillä olevia uusia opetussuunnitelma-luonnoksia, niissä havaitsemme Cygnaeuksen ja Salon aatteiden toteutuvan. Opetuksessa suositaan nyt oppiainerajat ylittävää opetusta, kokonaisuuksien opiskelua, eheyttävää ja kokonaisvaltaista opetusta, koulussa on kehitettävä lapsen itsetuntoa ja tuotettava oppilaille iloa sekä pikkuoppilaiden taitoja on kartutettava leikin avulla. Konkreettisuus, kokemuksellisuus, elämyksellisyys ja esteettisyys ovat koulussa valttia. Oletettavasti niin Cygnaeus kuin Salokin olisivat tyytyväisiä nykykouluun. Heidän ideansa ja uurastuksensa tulokset näyttävät viimein toteutuvan.

Cygnaeuksella itsellään oli vahva usko siihen, että kerran tulee vielä aika, jolloin hänen omana elinaikanaan tukahdutettu siemen kyllä itää. Tätä vahvisti Cygnaeukselle hänen ystävänsä Waenerberg: “Herra suo edistyksen asialle, jonka puolesta sinä koko sielusi lämpimimmällä rakkaudella työskentelet. Mitä useampia kertoja luen sinun teostasi, vahvistuu minussa se toive, että sinun toimenpiteesi on saava aikaan kääntein koko meidän koululaitoksessamme.” (Cygnaeus 1910, 52; Salo 1939, 453.) Waenerbergin ennuste on toteutunut, ja meillä on nyt maailman parhaisiin lukeutuva koululaitos, Cygnaeuksen perintö.

Lähteet

- Alakansakoulu-lehti 1926, no 31.
Alakansakoulu-lehti 1930, no 27–28.
Alakansakoulu-lehti 1941, no 9.
Asetus 12/11.5.1866. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kansakoulutoimen järjestämisestä Suomen Suuriruhtinaskunnassa.
Cygnaeus, U. Uno Cygnaeuksen muisto lokakuun 12 päivä 1810–1910. Porvoo.
Ehdotuksia Suomen kansakoulutoimesta, Keisarillisen Senaatin määräyksestä alamaisuudessa tehnyt U. Cygnaeus. Suomennos. 1863. Helsinki
Mietteitä ja Ehdotuksia Suomen kansakoulutoimesta. 1862. Helsinki.
Nurmi, V. 1979. Opettajankoulutuksen tähänastinen kehitys. Porvoo–Helsinki–Juva.
Nurmi, V. 1988. Uno Cygnaeus Suomalainen koulumies ja kasvattaja. Helsinki.
Opettajain Lehti 1922, no 46.
Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. 2004. Opetushallitus. Helsinki.

Raatikainen, T. 1993. Suomen alakansakoulun opetussuunnitelmat. Lisensiaatintutkimus.

Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.

Raitio, K. 1913. Jyväskylän seminaarin 50-vuotinen toiminta. Jyväskylä.

Salo, A. 1929. Alakansakoulun opetusoppi IV. Puhumisen ja lukemisen opetus. Helsinki.

Salo, A. 1935. Alakansakoulun opetussuunnitelma kokonaisopetusperiaatteen mukaan. Helsinki.

Salo, A. 1939. Pikkulasten kasvatus Uno Cygnaeuksen kansansivistysjärjestelmässä. Edellinen osa. Hämeenlinna.